

AGNIESZKA K. CIANCIARA
ADAM BURAKOWSKI
PAWEŁ OLSZEWSKI
JAKUB WÓDKA

EUROPEIZACJA PARTII POLITYCZNYCH I GRUP INTERESU

W WYBRANYCH KRAJACH PARTNERSTWA WSCHODNIEGO
I KANDYDUJĄCYCH DO UNII EUROPEJSKIEJ

Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk
Warszawa 2015

Spis treści

WPROWADZENIE	7
--------------------	---

PERSPEKTYWA TEORETYCZNA

Rozdział 1. Europeizacja zewnętrzna: mechanizmy, uwarunkowania, rezultaty	19
Rozdział 2. Europeizacja partii politycznych i grup interesu we wschodnim sąsiedztwie i krajach kandydujących	39

EUROPEIZACJA PARTII POLITYCZNYCH

Rozdział 3. Partie polityczne na Ukrainie: fasadowa europeizacja	61
Rozdział 4. Europeizacja partii politycznych w Republice Mołdawii: ze skrajności w skrajność	86
Rozdział 5. Partie polityczne w Gruzji: transfer krajowej polaryzacji na poziom europejski	114
Rozdział 6. (De)europeizacja tureckich partii politycznych: aspekty instytucjonalne i transnarodowe	141
Rozdział 7. Partie polityczne w Macedonii: europeizacja czy jej brak?	183

EUROPEIZACJA GRUP INTERESU

Rozdział 8. Europeizacja grup interesu na Ukrainie: przebudzenie społeczeństwa obywatelskiego	211
Rozdział 9. Grupy interesu w Republice Mołdawii: import z Zachodu?	235

Rozdział 10. Społeczeństwo obywatelskie w Gruzji: europeizacja, polaryzacja, izolacja?	253
Rozdział 11. Tureckie organizacje biznesu jako agenci procesów europeizacyjnych: casus TÜSIAD	275
Rozdział 12. Grupy interesu w Macedonii: autonomizacja czy polityzacja? ...	295
KONKLUZJE	319
WYKAZ PARTII POLITYCZNYCH I GRUP INTERESU	331
<i>SUMMARY</i>	341
BIBLIOGRAFIA	345
INDEKS OSÓB	371
O AUTORACH	375

Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest pogłębiona i wszechstronna refleksja o charakterze teoretycznym oraz empirycznym na temat procesów europeizacji krajowych aktorów życia politycznego, gospodarczego i społecznego, w przypadku gdy państwo nie jest członkiem Unii Europejskiej i nie ma oficjalnie sformułowanej perspektywy członkostwa lub też gdy taka perspektywa formalnie istnieje, ale politycznie jest mało wiarygodna. Hipoteza badawcza zakłada, że mimo podobieństwa niektórych narzędzi stosowanych przez UE w ramach polityki rozszerzenia i Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (w tym Partnerstwa Wschodniego), specyfika krajowego kontekstu instytucjonalnego w wymiarze politycznym oraz społeczno-gospodarczym, a także odmiennosc zachęt oferowanych przez UE (brak perspektywy członkostwa lub brak jej wiarygodności) skutkują w omawianych krajach odmiennymi formami, wzorami i efektami europeizacji, niż było to w przypadku krajów Europy Środkowej (rozszerzenie w latach 2004 i 2007). Dlatego ważnym celem cząstkowym jest refleksja nad wzorami europeizacji w różnych kontekstach instytucjonalnych. Wydaje się, iż kluczowe jest pytanie o granice europeizacji oraz przekształcanie jej impulsów przez krajowych aktorów, chcących wykorzystać dostarczane zasoby unijne do budowy własnej pozycji i realizacji partykularnych interesów politycznych i gospodarczych oraz poszukujących w procesie europeizacji dodatkowych źródeł legitymizacji swoich działań na arenie wewnętrznej i międzynarodowej.

Kolejnym celem analizy jest empiryczna weryfikacja przyjętej koncepcji teoretycznej w perspektywie porównawczej, uwzględniającej proces euro-

peizacji wybranych partii politycznych i grup interesu (organizacji biznesu i organizacji społeczeństwa obywatelskiego) z wybranych państw objętych Partnerstwem Wschodnim oraz państw o statusie kandydatów (Macedonia) lub państw kandydujących, które rozpoczęły formalnie proces negocjacji akcesyjnych (Turcja).

W zamierzeniu autorów niniejsza publikacja stanowi ambitną próbę wyznaczenia nowego obszaru badań w obrębie studiów europejskich w Polsce. Warto zauważyć, że dysponujemy obszerną literaturą zachodnią (zwłaszcza anglojęzyczną), dotyczącą procesów europeizacji w krajach „starej piętnastki”. Powstało wiele prac, także w języku polskim, na temat specyfiki procesów europeizacji w państwach Europy Środkowej zarówno w kontekście przedakcesyjnym, jak i pełnego członkostwa. W przypadku literatury w języku polskim mamy jednak do czynienia przede wszystkim z pracami poruszającymi tematykę europeizacji krajowego systemu prawnego i jego dostosowania do porządku prawnego Unii Europejskiej oraz europeizacji polityk publicznych w poszczególnych obszarach. Brakuje natomiast ugruntowanej teoretycznie refleksji, dotyczącej wzorów europeizacji i ich wpływu na krajowe życie publiczne w przypadku państw uczestniczących od 2009 roku w projekcie Partnerstwa Wschodniego. W szczególności polscy autorzy koncentrują się jak dotąd głównie na problematyce genezy, założeń i struktur polityki sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego, a także na wpływie Polski i innych państw regionu (choćby w kontekście sprawowania prezydencji w Radzie UE) na rozwój tej polityki. Nieliczne są także w polskim piśmiennictwie opracowania dotyczące procesów socjalizacyjnych partii politycznych, a szczególnie (gospodarczych) grup interesu w kontekście europejskim. W związku z tym o nowatorskim charakterze niniejszej monografii świadczy ujęcie tej problematyki w kontekście uczestnictwa partii politycznych i grup interesu w transnarodowych sieciach oraz formalnych i nieformalnych forach dialogu i wymiany informacji w wielopoziomowych strukturach unijnego rządu.

Stosunkowo niewiele jest w literaturze (także zagranicznej) analiz teoretycznych i empirycznych dotyczących europeizacji partii politycznych i grup interesu, również w odniesieniu do (starych) państw członkowskich. Badaczy w większym stopniu zajmuje problematyka europeizacji polityk publicznych niż instytucji i aktorów politycznych. Niewątpliwie wyniki dotychczasowych badań wskazują, że wpływ UE jest większy w przypadku polityk niż instytucji i gry politycznej. Dlatego wpływ integracji europej-

skiej na partie i systemy partyjne jest stosunkowo rzadko badany, zwłaszcza w sposób porównawczy, uwzględniający mechanizmy i efekty europeizacji w starych i nowych państwach członkowskich. Szersze badania komparatystyczne nad europeizacją organizacji partyjnych prowadzone były dotąd z wykorzystaniem przykładów z Europy Zachodniej. Literatura na temat reprezentacji interesów na poziomie UE zaś dotyczy niemal wyłącznie grup interesu z państw członkowskich, a w niewielu opracowaniach poruszana jest problematyka aktorów spoza Unii.

Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że problematyka europeizacji jest często podejmowana na łamach prestiżowych europejskich periodyków naukowych, relatywnie rzadko natomiast znajduje się w centrum zainteresowania polskich studiów europejskich i politologicznych. Do wyjątków należą prace takich badaczy, jak m.in.: Janusz Ruszkowski¹, Anna Pacześniak, Rafał Riedel² czy Tomasz Grzegorz Grosse³. Pogłębione i kompleksowe badania procesu europeizacji partii politycznych (casus nowego państwa członkowskiego – Polski) przeprowadziła niedawno Anna Pacześniak⁴. Badania dotyczące europeizacji gospodarczych grup interesu w Polsce prowadziła z kolei w latach 2007–2010 Agnieszka K. Cianciara⁵. Jednak systematyczna analiza zewnętrznej europeizacji w odniesieniu do partii politycznych i grup interesu w krajach kandydujących i sąsiedzkich jest w polskiej politologii i europeistyce nowością i dotychczas nie była prowadzona. Analiza procesów europeizacji partii politycznych i grup interesu w wybranych krajach Partnerstwa Wschodniego i krajach kandydujących niewątpliwie umożliwi wypełnienie luki o charakterze teoretycznym i empirycznym.

Monografia składa się z trzech części: jednej teoretycznej i dwóch empirycznych. Część pierwsza podzielona została na dwa rozdziały. W części drugiej i trzeciej jeden rozdział odpowiada analizie jednego studium przy-

¹ *Europeizacja ad extra w zarządzaniu zewnętrznym (external governance) Unii Europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2010, nr 4, s. 7–27.

² A. Pacześniak, R. Riedel (red.), *Europeizacja – mechanizmy, wymiary, efekty*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.

³ T.G. Grosse, *Systemowe spojrzenie na europeizację*, „Studia Europejskie” 2012, nr 3, s. 9–27; *idem*, *W objęciach europeizacji: wybrane przykłady z Europy Środkowej i Wschodniej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2012.

⁴ A. Pacześniak, *Europeizacja polskich partii politycznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014.

⁵ A.K. Cianciara, *Polski lobbying gospodarczy w Unii Europejskiej 2004–2010: perspektywa neoinstytucjonalna*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2012.

padku, odpowiednio partii politycznych i grup interesu. Studia przypadku dotyczą trzech państw objętych Europejską Polityką Sąsiedztwa i Partnerstwem Wschodnim (Ukraina, Mołdawia i Gruzja) oraz dwóch państw kandydujących (Turcja i Macedonia).

W części pierwszej znajdują się dwa rozdziały o charakterze teoretycznym. W pierwszym z nich nakreślono szerokie tło teoretyczne procesów europeizacji zewnętrznej w krajach Partnerstwa Wschodniego zgłaszających aspiracje członkowskie, chociaż nieposiadających statusu kandydata, oraz w krajach uznanych przez UE za kandydatów, w których jednak proces akcesyjny z różnych względów znajduje się w impasie. W rozdziale pierwszym analizie poddana została problematyka wieloznaczności zjawiska europeizacji, a także podstawowe mechanizmy europeizacji zewnętrznej – warunkowość i socjalizacja – oraz ich uwarunkowania w świetle podejścia instytucjonalnego, odpowiednio – instytucjonalizmu racjonalnego wyboru i instytucjonalizmu socjologicznego. Ponadto przedstawiono rozważania nad efektami europeizacji zewnętrznej, ze szczególnym uwzględnieniem paradoksów oraz patologii europeizacji w kontekście transformacji lub konsolidacji hybrydowych reżimów politycznych, które są udziałem wszystkich analizowanych w części empirycznej państw.

W rozdziale drugim rozwinięto refleksję na temat potencjału podejścia socjalizacyjnego do badania wpływu UE w procesie europeizacji zewnętrznej. Sformułowane zostały hipotezy dotyczące potencjalnego wpływu różnych form transnarodowej współpracy partii politycznych, organizacji biznesu i organizacji społeczeństwa obywatelskiego na strategię i działania tych podmiotów w kraju. W obu częściach empirycznych (rozdziały od trzeciego do dwunastego) zweryfikowano hipotezy dotyczące realnych efektów europeizacji zachodzącej z wykorzystaniem mechanizmów socjalizacyjnych.

Nie sposób jednak rozpatrywać wpływu środowiska europejskiego względnie transnarodowego na interesujących nas aktorów bez uwzględnienia uwarunkowań i kontekstu krajowego. Jak sugerują autorzy badający do tychczas ten problem, czynniki krajowe mają fundamentalne znaczenie dla zmian, jakie mogą zajść w procesie europeizacji.

W pierwszej kolejności zauważa się, że koszty adaptacji do rozwiązań europejskich są niższe w przypadku krajów demokratycznych z lepiej rozwiniętą gospodarką rynkową niż w przypadku krajów autorytarnych ze słabiej rozwiniętą gospodarką rynkową, kontrolowaną przez elity władzy. Im bardziej autorytarny system polityczny i większa kontrola elit politycznych nad

gospodarką oraz im wyższe korzyści czerpane przez elity z tej symbiozy, tym mniejsze prawdopodobieństwo transferu unijnych reguł gry, które wprost zagrażają przetrwaniu elit politycznych i gospodarczych. Powstaje zatem pytanie, czy organizacje polityczne i gospodarcze stanowią czynnik wspierający europeizację, czy raczej kolejny, obok instytucji władzy, punkt oporu. Perspektywa ograniczonych i niepewnych korzyści, a co za tym idzie realnego zagrożenia dla utrzymania się dotychczasowych elit u władzy, znacząco ogranicza szanse europeizacji w państwach półautorytarnych (hybrydowych) o nieskonsolidowanej demokracji, a takimi zajmujemy się w niniejszym opracowaniu.

Równocześnie czynnikami determinującymi zaistnienie w krajach kandydujących i sąsiedzkich zmian zgodnych z unijną agendą reform są krajowa agenda polityczna i strategie legitymizacyjne krajowych aktorów. Zmiana w procesie europeizacji jest prawdopodobna, mimo znacznego systemowego niedopasowania, wysokich kosztów adaptacji i niekonsekwentnie stosowanej przez UE zasady warunkowości, gdy zmiana ta może przynieść korzyści lokalnym elitom władzy, wpisując się w ich preferencje oraz strategie działania.

Tak zwana logika stosowności czyni europeizację tym bardziej prawdopodobną i głębszą, im dany kraj i jego elity mają większe aspiracje do uczestnictwa we wspólnocie państw demokratycznych i do integracji z UE, a reputacja międzynarodowa stanowi dla nich ważny element tożsamości. Efektywność europeizacji w ramach mechanizmu socjalizacji wzrasta wraz ze (1) wzrostem bezpośredniego wsparcia UE dla aktorów prodemokratycznych i prorynkowych; (2) częstotliwością i intensywnością kontaktów między UE a aktorami krajowymi; (3) autonomią aktorów krajowych od elit znajdujących się u władzy.

W opracowaniu przyjęto określone ramy czasowe – lata 2004–2014. Cezurę tę uzasadnia się w następujący sposób: w 2004 roku Unia rozszerzyła się o osiem państw Europy Środkowej, przesuwając swoje granice na wschód; jednocześnie zainaugurowano Europejską Politykę Sąsiedztwa. Ponadto pod koniec 2005 roku rozpoczęły się negocjacje akcesyjne Turcji z UE, a Macedonii oficjalnie przyznano status państwa kandydującego. W maju 2009 roku funkcjonować zaczęło Partnerstwo Wschodnie (PW), w obrębie którego przewidziano powstanie wielu forów (Euronest, Forum Społeczeństwa Obywatelskiego, Forum Biznesu), w teorii umożliwiających europeizację przedstawicieli partii politycznych i organizacji społeczeństwa obywatelskie-

go z krajów partnerskich poprzez regularne kontakty z przedstawicielami państw członkowskich UE. Inicjatywa PW przewidywała również możliwość podpisania z poszczególnymi krajami partnerskimi nowej generacji umów stowarzyszeniowych i umów o pogłębionej strefie wolnego handlu. Przyjęte ramy czasowe pozwolą zatem na analizę procesów europeizacji przed i po zaistnieniu bodźca, czyli utworzenia Partnerstwa Wschodniego, przyznania statusu kandydata czy rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych i stowarzyszeniowych. Nie oznacza to jednak rygorystycznego ograniczenia rozważań wyłącznie do wzmiankowanego okresu. W poszczególnych analizowanych przypadkach zrozumienie całokształtu uwarunkowań europeizacji partii politycznych i grup interesu może wymagać zarysowania o wiele szerszych ram czasowych.

We wstępie warto kilka zdań poświęcić uzasadnieniu wyboru konkretnych krajowych studiów przypadku. Przede wszystkim autorzy zdecydowali się na łączne rozpatrywanie państw sąsiedzkich i kandydujących. Jest to spowodowane tym, że realna pozycja tych państw w stosunku do UE jest bardziej równorzędna, niż wynika to z ich formalnego statusu – państw kandydujących bądź państw partnerskich/stowarzyszonych, pozbawionych oficjalnej perspektywy akcesji. Ponadto w 2014 roku instytucje UE uznały, że umowa stowarzyszeniowa i umowa o wolnym handlu nie stanowią ostatecznej formy wzajemnych stosunków z Ukrainą (stanowisko Rady Europejskiej) oraz Mołdawią i Gruzją (rezolucja Parlamentu Europejskiego), dając nadzieję na bliższą integrację w przyszłości (członkostwo). Równocześnie formalny status kandydata nie gwarantuje jakichkolwiek realnych postępów na drodze do akcesji, co dobitnie pokazuje przykład zarówno Turcji, jak i Macedonii. Przypadek tych krajów świadczy również o tym, że barierą dla procesów europeizacji są uwarunkowania polityczne, gospodarcze i społeczne nie tylko w państwach aspirujących do integracji, ale również w państwach członkowskich UE, które skutecznie utrudniają względnie blokują integrację.

W naszym przekonaniu istotną wartość dodaną niniejszej pracy stanowią badania empiryczne. Zostały one przeprowadzone na podstawie gruntownej analizy źródeł pierwotnych i wtórnych, w tym dokumentów, stron internetowych, artykułów prasowych i opracowań ośrodków analitycznych (europejskich i działających w omawianych krajach), a także dostępnej literatury przedmiotu w językach: angielskim, rosyjskim, rumuńskim, tureckim i polskim. Jednak najważniejszym i oryginalnym elementem badań empirycznych pozostaje ponad 50 wywiadów, które przeprowadzono we wszystkich bada-

nych krajach, a także w Brukseli i Warszawie. Respondentami byli czołowi działacze partii politycznych, przedstawiciele biznesu i organizacji pozarządowych oraz lokalni analitycy. Ponadto wiele rozmów przeprowadzono z dyplomatami, politykami i urzędnikami unijnymi i z państw członkowskich, bezpośrednio zaangażowanymi we współpracę z analizowanymi krajami (w tym w Parlamencie Europejskim, a także w Radzie Europy).

Warto zaznaczyć, że część rozmówców zastrzegła sobie anonimowość. Preferencje te zostały uwzględnione w przypisach w poszczególnych rozdziałach. Wywiady były przeprowadzane od marca do grudnia 2014 roku. Znalazło to wyraz w tekstach, które na przykład odnoszą się do sytuacji politycznej przed wyborów z jesieni 2014 roku – jest to przypadek opracowań na temat Mołdawii i Ukrainy (wywiady przeprowadzono odpowiednio w marcu i czerwcu 2014 roku). Rozmowy zaś w Macedonii przeprowadzono w gorącym okresie kampanii przed wyborami parlamentarnymi w kwietniu 2014 roku. Poszczególne teksty powstawały od sierpnia 2014 do stycznia 2015 roku.

Wywiady miały w założeniu charakter pogłębiony i częściowo ustrukturyzowany. Orientacyjny zestaw pytań został przedstawiony poniżej. Wypada jednak poczynić kilka zastrzeżeń. Po pierwsze, badacze podchodzili do opracowanego pierwotnie zbioru pytań w sposób kreatywny, dostosowując go do specyfiki danego kraju, a także spodziewanej wiedzy i zainteresowań danego rozmówcy. Wydaje się oczywiste, że nie było celowe zadawanie identycznych pytań przedstawicielowi partii politycznej w Macedonii, organizacji pozarządowej w Gruzji i organizacji biznesu na Ukrainie. Niemniej jednak badacze dołożyli starań, aby jądro wywiadów pozostało bez zmian, a wyłaniający się z nich obraz był możliwie spójny. Po drugie, ze względu na możliwości czasowe, chęci i wiedzę, jakimi dysponowali respondenci, wywiady były zróżnicowane pod względem czasu trwania; niektóre z nich trwały 15–20 minut, inne – nawet 3 godziny. Należy podkreślić, że samo przekonanie do podjęcia rozmowy lub ustalenie terminu spotkania nastęrczało w niektórych przypadkach niemałych trudności i wymagało od badaczy znacznego wysiłku i zaangażowania.

Głównym celem przeprowadzenia wywiadów było ustalenie motywacji, preferencji i percepcji przedstawicieli partii politycznych i grup interesu na temat procesu integracji europejskiej i jego wpływu na funkcjonowanie organizacji, z których się wywodzą, ale także na szersze krajowe otoczenie polityczne, gospodarcze i społeczne. Kolejnym celem było skonfrontowanie

uzyskanych w ten sposób informacji i opinii z danymi pozyskanymi z innych źródeł. Zagadnienia poruszane w wywiadach podzielono na dwie części: kwestie o charakterze ogólnym dotyczące integracji europejskiej, raczej o charakterze ankietowym, oraz pytania szczegółowe, wymagające dłuższej, swobodnej odpowiedzi ze strony respondenta.

Część pierwsza

- Poparcie dla integracji europejskiej: integracja/członkostwo to dobra/zła rzecz (zastosowana skala od 0 do 5)?
- Czy dany kraj odnosi/odniesie korzyści z integracji europejskiej (tak/nie, jakie)?
- Czy UE odniesie korzyści z integracji z danym państwem (tak/nie, jakie)?
- Jak postrzegana jest UE: pozytywnie/negatywnie (zastosowana skala od 0 do 5)?
- Jakie są (trzy) główne skojarzenia respondenta z UE?
- Jaki jest poziom zaufania do instytucji UE (zastosowana skala od 0 do 5)?
- Czy integracja z UE wzmacnia w danym kraju: (1) demokratyzację; (2) rządy prawa i walkę z korupcją; (3) rozwój gospodarczy; (4) bezpieczeństwo kraju; (5) dobrobyt obywateli (tak/ raczej tak/ nie wiem/ raczej nie/nie)?

Część druga

- Czy zbliżenie do UE (integracja) miało jakikolwiek wpływ na partię/organizację od momentu... (inauguracji polityki sąsiedztwa/ Partnerstwa Wschodniego, rozpoczęcia negocjacji umowy stowarzyszeniowej/ umowy o pogłębionej strefie wolnego handlu, rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych itd.)?
- Jakie zaszły zmiany organizacyjne w partii w związku z integracją europejską (nowe stanowiska, komórki organizacyjne, większa rola osób zajmujących się UE; jaka jest pozycja delegatów do Zgromadzenia Parlamentarnego Euronest w ich partiach; jakie są kryteria selekcji do Euronest)?
- Czy kwestie europejskie są obecne w kampaniach wyborczych? Jakie kwestie są szczególnie obecne? Czy zaszły pod tym względem jakiekolwiek zmiany w czasie?
- Czy kwestie europejskie są wykorzystywane w bieżącej rywalizacji partyjnej? W jaki sposób?

- Czy i w jaki sposób intensyfikowane są powiązania transnarodowe, np. w partiach europejskich, we współpracy z PE, współpracy bilateralnej z państwami UE?

- Jakie korzyści partia odnosi z przynależności do europejskiej federacji partyjnej?

- Jaka jest wartość dodana międzyparlamentarnej współpracy dwustronnej i/lub wielostronnej?

- Na ile europejskie federacje partyjne są użyteczne jako forum osiągnięcia celów przez partię? Jakie są przejawy działalności partii na tym forum?

- Dlaczego przedsiębiorstwa zrzeszają się na poziomie krajowym/europejskim? Jakie korzyści odnoszą firmy z działalności na poziomie europejskim? Jakie są przejawy działalności krajowej organizacji na poziomie europejskim?

- Jakie są korzyści z udziału organizacji w Forum Społeczeństwa Obywatelskiego PW?

- Czy doświadczenia wyniesione ze współpracy w sieciach transnarodowych na poziomie europejskim są użyteczne w osiąganiu celów partii/organizacji w kraju? W jaki sposób?

Niektóre fragmenty niniejszej monografii były już publikowane w formie artykułów naukowych w krajowych czasopismach recenzowanych. Pierwotna wersja rozdziału pierwszego, odnoszącego się do wzorów europeizacji zewnętrznej, została opublikowana w 2013 roku w „Studiach Europejskich” (nr 3). Fragmenty rozdziałów ósmego, dziewiątego i dziesiątego na temat europeizacji społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie, w Gruzji i Mołdawii ukazały się w periodyku „Społeczeństwo i Polityka” (w 2014, nr 4 i w 2015, nr 1).

Przekazywana czytelnikom publikacja jest uwieńczeniem szeroko zakrojonych badań teoretycznych i empirycznych, prowadzonych przez zespół pracowników naukowych Zakładu Europeistyki i Zakładu Europy Środkowo-Wschodniej Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Badania te, prowadzone w latach 2013–2014, zostały w całości sfinansowane przez Narodowe Centrum Nauki w Krakowie, w ramach grantu przyznanego na realizację projektu pt. „Europeizacja partii politycznych i grup interesu w kontekście Partnerstwa Wschodniego” (UMO-2012/05/D/HS5/01596).

Autorzy składają serdeczne podziękowania wszystkim rozmówcom, którzy zechcieli poświęcić swój czas i podzielić się wiedzą oraz opiniami w czasie kilkudziesięciu wywiadów, przeprowadzonych w Ankarze, Brukseli,

Kijowie, Kiszyniowie, Skopje, Stambule, Tbilisi i Warszawie. Podziękowania należą się recenzentom niniejszego tomu oraz redaktorom i recenzentom czasopism, w których publikowane były cząstkowe wyniki badań, a także uczestnikom konferencji i seminariów, na których wyniki te były dyskutowane. W szczególności składamy podziękowania kierownikowi Zakładu Europeistyki Instytutu Studiów Politycznych PAN profesorowi Józefowi M. Fiszerowi, który umożliwił owocną dyskusję nad założeniami i wynikami projektu podczas cyklicznych otwartych seminariów, organizowanych przez Zakład.

Warszawa, marzec 2015